

Slag bij St. Vincent 4 nov. 1641.

In 1640 stonden de Portugezen op tegen hun Spaanse overheersers. De Staten-Generaal besloten hen, samen met de Fransen, te steunen, o.a. met een vloot van 20 schepen. Onze vijf admiraliteiten bleken echter niet in staat, boven hun normale verplichtingen deze schepen te leveren; zij ondervonden nog de gevolgen van de geweldige krachtsinspanning van 1639, het jaar van de Slag bij Duins.

Uiteindelijk werd besloten daarvoor geschikte koopvaarders in te huren en ten oorlog uit te rusten. Ook dat kostte moeite, ook al doordat juist een aantal "grote, kloeke schepen" aan de vijand (Spanje!!!) waren verkocht!

Wat de bemanning betreft: de admiraliteiten waren niet bereid hun getal zeeofficieren in vaste dienst uit te breiden. Daarom moest men volstaan met het in tijdelijke militaire dienst aannemen van koopvaardijshippers en kapiteins van de Oost- en West-Indische Compagnieën. Eén van die schippers was Michiel De Ruyter. Hij werd kapitein op één van de vier Zeeuwse schepen die deel gingen uitmaken van de vloot naar Portugal.

Tot admiraal van die vloot werd benoemd Artus Gijsels, die carrière gemaakt had bij de V.O.C., vice-admiraal werd een ambtenaar van de W.I.C. Jacob Pieterszoon Tolck. Voor de functie van schout-bij-nacht was een kapitein van het Noorderkwartier geprojecteerd.

De Zeeuwse admiraliteitsheren drongen er echter op aan - zij stonden altijd erg op hun vermeende rechten - dat één van hun kapiteins die plaats zou innemen. Zij zonden De Ruyter naar de Staten-Generaal met een missive (ambtsbrief) waarin zij hem aan admiraal Gijsels aanbevolen. Gijsels had geen bezwaren, de Staten-Generaal wensten niet in de eis van de Zeeuwen te bewilligen, maar de Stadhouder intervenieerde en benoemde de Ruyter namens hem tot Schout-bij-Nacht, en zo kon de 34-jarige, voormalige touwslagersjongen uit Vlissingen zijn vlag hijsen als schout-bij-nacht in het schip "De Haze", van 360 ton, één van de zwakste bodems van de vloot, die voor de gelegenheid was uitgerust met 26 kanons en totaal 90 "eters" voerde. In juli vertrok "De Haze" uit Vlissingen om zich op de Hollandse kust aan te sluiten bij het gros; op 12 augustus begon de reis. Op 10 september kwam hij voor Lissabon, en op 16 september schreef hij zijn eerste verslag aan de Zeeuwse admiraliteit.

Een hertaling van deze brief met een toelichting door een historicus uit 1814, onderaan dit artikel.

De expeditie naar Portugal was niet erg succesvol. Er mankeerde nogal wat aan de uitrusting van de schepen, - de reders waren trouwens ook weinig geneigd hun beste schepen aan het land te verhuren - en de kapiteins en manschappen waren ook niet van de beste kwaliteit. (Eén van de kapiteins was zelfs analfabeet!)

Van De Ruyter's bemanning wordt overigens gezegd dat die "goed ende compleet" was. Van de beoogde samenwerking met de Portugese en Franse vloten kwam overigens ook niets terecht. Telkens weer moest men ervaren dat men met allerlei fraaie Portugese complementos "om den tuyn gelegd werd".

Op 4 november 1641 kwam het uiteindelijk ter hoogte van Kaap St Vincent tot een zeeslag met de Spanjaarden. Hun vloot, uitgelopen om de verwachte Zilvervloot op te vangen en te verhinderen dat die door de Nederlanders werd aangevallen, was groter in aantal en zwaarder bemand dan de onze. Een eskader Duinkerkers maakte er deel van uit; waarschijnlijk waren er bij deze vloot ook een aantal van die "grote, kloeke schepen" die juist door Nederlandse kooplieden waren verkocht.

Bij de aanvang van het gevecht voer de Nederlandse vloot niet in de vooraf vastgestelde "zeylordre", maar de vice-admiraal Tolck bleef op enige afstand achteraan "buyten den roock" in plaats van in de voorhoede waar hij thuishoorde. Dit bleek lafhartige opzet van deze vlagofficier dat aan De Ruyter de opmerking ontlokte: "de meeste part van de scheepen niet en deden gelyck sy int ontfangen van haer commysse gesproken hebben"

De Ruyter vormde de middentocht, de plaats waar normaal de bevelhebber met zijn eskader vaart, Gijssels' eskader vormde de voorhoede. In het begin van de middag dreigden twee schepen van de achterhoede afgesneden te worden. Verschillende Spanjaarden en Duinkerkers enterden die schepen, de Engel Gabriël en De Swaen. Toen De Ruyter dat zag wendde hij met zijn schepen daarnaar toe. - hij verbrak dus het verband met zijn admiraal - en trachtte hen te ontzetten. Tijdens die manoeuvre kreeg hij echter zoveel schoten onder water, dat hij eerst wat moest "kreyngen"¹, om de gaten te doen stoppen. Andere kapiteins werden door De Ruyter aangeropen om hulp te bieden, maar zoals hij schreef: "gans geen koerage in de vlote ende was, Godt betert, te beclaegen dat de heeren Staten ende den Prince van Oraengen geen beter soldaten en hadden dan tot desen tyt by eenyghen getoont te hebben".

Hier toonde de Ruyter wat hij later bij herhaling ook zou doen: Voorrang geven aan het helpen van vrienden in nood boven het bestrijden van vijanden. Dit dan ook misschien wel de enige - milde - kritiek aan het adres van de admiraal, dat in hem de mens, en vooral de zeeman het wel eens won van de militair. Veel later, tijdens de Eerste Slag op Schooneveld, in juni 1673, komt hij Cornelis Tromp te hulp in plaats van een aantal afgesneden Engelse schepen te vervolgen, zeggende: "'t zwaerst moet zwaerst wegen, t'is beter vrienden te helpen dan vyanden te deren!" En dat was dezelfde Cornelis Tromp die hem, de Ruyter, drie maanden daarvoor nog had toegeroepen dat hij als een "cujon" een lammeling vocht.

¹ Kreyngen: het schip wat doen overhellen door verplaatsing van geschut.

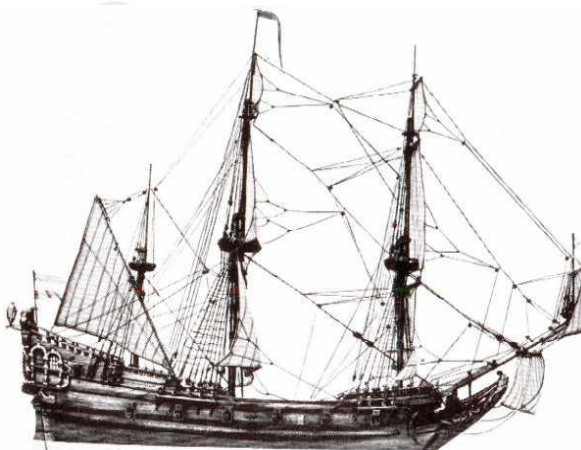
De Haze werd ondertussen telkens opnieuw lek geschoten zodat het water zelfs de kruitkamer begon binnen te lopen. Slechts met aanhoudend pompen lukte het het kruit droog te houden. Uiteindelijk slaagde hij er toch nog in De Swaen te ontzetten, De Engel Gabriël was inmiddels gezonken. En juist toen hij op 't punt stond een reeds zwaar gehavende Duinkerker te enteren begon men van De Swaen "met rocken ende broecken" te zwaaien om zijn aandacht te trekken. Ook dit schip dreigde onder te gaan. De Ruyter liet nu de Duinkerker schieten, zette een boot uit en wist nog net op tijd een tiental mannen te redden van de kiel van de inmiddels omgeslagen Swaen.

Na afloop van het gevecht bleek dat het schip van De Ruyter 18 schoten in de romp had, samen met De Pelicaen, ook van zijn eskader, evenveel als de rest van de vloot bij elkaar!

Om bij het gevaarlijkste lek te kunnen komen moest alles wat in de weg stond worden weggehakt. Toen zag men dat het gat 2 bij 2½ voet groot was, zodat, schreef De Ruyter, als men niet met geweld erbij was gekomen, het schip had moeten zinken, al had men 20 pompen gehad.

De admiraal hees de witte pitsjaersvlag om de brede raad bijeen te roepen, in deze krijgsraad werd besloten dat De Ruyter vooruit zou zeilen naar de Taag, daar De Haze nog steeds onder zijn voeten dreigde weg te zinken, de rest van de vloot zou hem in verband volgen. Inmiddels stak een woedende zuidoosterstorm op. Met groot zeemanschap lukte het De Ruyter echter zijn zwaar onttamponeerde bodem behouden de Taag binnen te brengen, terwijl "de sware schepen geen gadt durfde aen doen" zoals hij schreef. Deze liepen enige dagen later binnen. Tot de 11e januari bleven ze daar.

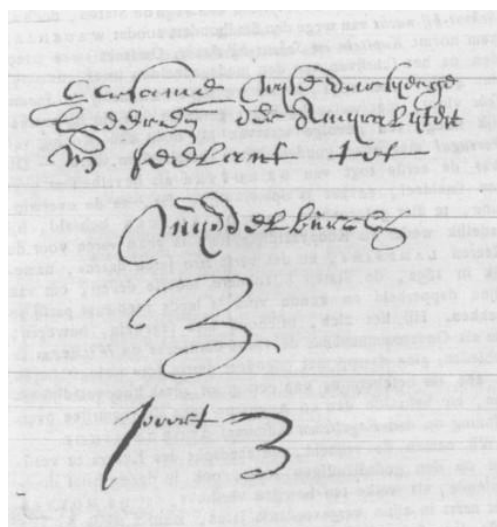
In die twee maanden ging de discipline in de vloot zienderogen achteruit. Meer dan 50 mannen deserteerden. Vele malen moest worden ingegrepen om de orde op de schepen te herstellen. Aan boord van De Haze echter geen onregelmatigheden. De thuisreis in de wintermaanden was ook al geen pleziertocht. Zwarte stormen en onweer in het Kanaal joegen de vloot uiteen. Op De Haze moest men de volle tien dagen pompen om het schip boven water te houden. Het was dan ook nauwelijks zeewaardig. 20 januari kwam De Ruyter voor de rede van Vlissingen. Admiraal Gijsels kwam eerst de 22e voor Hellevoetsluis.

Deze expeditie, de eerste echte marine-ervaring voor de jonge De Ruyter, voegde niets toe aan onze maritieme glorie. Maar toonde wel al wat De Ruyter in zich had. Admiraal Gijsels had weinig goeds te melden over het hem ter beschikking gestelde materieel en personeel. Voor zijn schout-bij-nacht had hij - anders dan voor Tolck - echter niets dan lof. Desondanks was dit voor De Ruyter "eens maar nooit meer" en hij ging weer ter koopvaardij bij de rederij van de Gebr. Lampsins, maar ditmaal voor het eerst als Schipper/(mede)eigenaar op het schip De Salamander van 400 ton. en 40 tot 50 man.

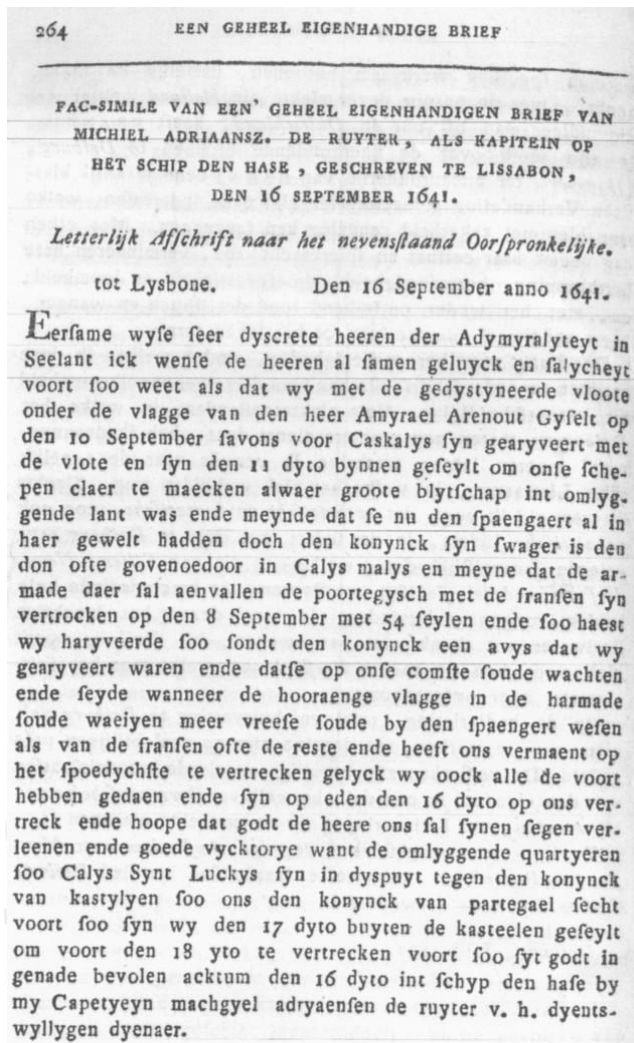
De Ruyter nam tijdens de slag de zwaarwegende beslissing, zelfstandig een manoeuvre uit te voeren waarmee hij het verband met zijn admiraal verbrak. Ongeveer 150 jaar later zou Nelson in diezelfde omgeving in een zeeslag eveneens tegen de Spanjaarden hetzelfde doen. Nelson gaf daarbij blijk van geniaal tactisch inzicht, zijn manoeuvre droeg toen in doorslaggevende mate bij aan de overwinning. Of dat in het geval van De Ruyter ook zo was valt nog te bezien. De Ruyter was niet in de eerste plaats gemotiveerd door de drang te vijand te verslaan, al was dat wel waar hij voor vocht, maar om zijn medeschippers te ontzetten.

Dat de Ruyter als vlootvoogd over groot tactisch inzicht beschikte zien we bij zeeslagen als de Vierdaagse Zeeslag en vooral de meesterlijke terugtocht over de banken na de verloren Tweedaagse Zeeslag. Maar in dit geval heeft mogelijk de zeeman in de nog jonge ex-koopvaarder het gewonnen van de militair. Prof. Boxer, de Engelse historicus, die De Ruyter intensief bestudeerde en als admiraal uiteindelijk hoger inschaalde dan Nelson was van mening, dat de manoeuvre ook van wezenlijk tactisch belang was. Twee vliegen in één klap dus.

Letterlijk afschrift van de afbeelding van een facsimile van een geheel eigenhandigen brief van Michiel Adriaensz. de Ruyter, als Kapitein op het schip "De Haze" geschreven te Lissabon, den 16 september 1641

Lysbone. Den 16 September anno 1641.

Eersame wyse seer dyscrete heeren der Admyralyteyt in Seelant ick wense de heeren al samen geluyck en falycheyt voort soo weet als dat wy met de gedystyneerde vloote onder de vlagge van den heer Amyrael Arenout Gyselt op den 10 September savons voor Caskalys syn gearyveert met den vlote en syn den 11 dyto bynnen geseylt om onse schepen claer te maecken alwaer groote blytschap int omlyggende lant was ende meynde dat se nu den spaengaert al in haer gewelt hadden doch den konyneck syn swager is den don ofte governoedoor in Calys malys en meyne dat de armade daer sal aanvallen de poortegysch met de fransen syn vertrocken op 8 september met 54 seylen ende soo haest wy haryveerde soo sondt den konyneck een avys dat wy gearyveert ende datse op onse comste soude wachten en seyde wanneer de hooraenge vlagge in de harmade soude waeiyn meer vreesse soude by den spaengert wesen als van de ofte de reste en heeft ons vermaent op het spoedychste te vertrecken gelyck wy oock alle de voort hebben gedaen ende syn op eden den 16 dyto op ons vertrek en hoope dat godt de heere ons sal synen segen verleenen en de goede vycktorye want de

omlyggende quartieren soo Calys Synt Lucks syn in dyspuyt tegen den konyneck van kastilyen soo ons den konyneck van partegael secht voort soo syn wy den 17 buyten de kasteelen geseylt om voort den 18 yto te vertrecken voort soo syt godt in genade bevolenactum den 16 dyto int schyp den hase by my Capetyeyn machgyel adryaensen de ruyter v.h. dyentswyllygen dyenaer.

In de Vaderlandsche letteroefeningen of tijdschrift van kunst- en wetenschappen verscheen in 1814 onderstaand commentaar van de historicus G.S. Leeneman van der Kroe.

Tengevolge van het tien-jarig bestand tuschen de Staten en den Koning van Portugal gesloten, tot ondersteuning van dien Vorst tegen de Spanjaarden, zeilde, in het laatst van julij 1641, eene vloot naar Portugal onder het bevel van den Admiraal ARNOUD GYSELS. Onze DE RUYTER bevond zich op dezelve als Kapitein vanwege de Staten, doch als Schout-bij-Nacht vanwege den Stadhouder, zodat WAGENAAR hem noemt 'Kapitein en Schout-bij-Nacht' Omtrent twee maanden nas het schrijven van den medegedeelden brief, namelijk den 4 november 1641, kwam DE RUYTER nabij de Spaansche vloot, met welke hij slaags geraakte en die hij werkelijk sloeg; tengevolge waarvan hij door den Koning van Portugal met eene gouden keten beschonken werd,

Dit was de eerste tocht van DE RUYTER als bevelhebber over een smaldeel, en het is opmerkelijk, dat, na de overwinning, te dier gelegenheid door DE RUYTER behaald, hij dadelijk weer als Koopvaardijkapitein is gaan varen voor de Heeren LAMPSINS, en dat eerst 10 jaren daarna, namelijk in 1652, de Staten bijzondere moeite deden om van zijne dapperheid en kunde voor 's Lands zeedienst partij te trekken. Hij liet zich, ofschoon met tegenzin, bewegen, om als Ondercommandeur de vloot omstreeks de Wielingen te gebieden, ging daarop met ongeveer 30 ligte oorlogsschepen in zee ter bescherming van een groot getal koopvaardijschepen, en behaalde de 26 augustus 1652 de roemrijke overwinning op den Engelschen Admiraal GEORGE ASKUE. -- Wij nemen de vrijheid de aandacht des lezers te vestigen op den godsdienstige toon, ook in dezen brief doorstralende, als welke ten bewijze verstrekt, dat DE RUYTER niet eerst in zijne vergevorderde jaren, maar al reeds op zijn 34ste jaar (als zijne in 1607 geboren) van zijne godvruchtige sentimenten heeft doen blijken.

Wat voorts DE RUYTER bedoeld hebbe met de "hooraenge" (Oranje) - vlag, is ons niet duidelijk. Noemde men toen de driekleurige Statenvlag toen de "Oranjevlag"; of werd de Oranjevlag bij de expeditie naar Portugal op de schepen van oorlog gehesen? Het ware te wenschen, dat de verdienstelijke en doorkundige Rijks-Archivaris DE JONGE die zeer veel licht heeft verspreid over den oorsprong van onze nationale drie-kleurige vlag, ook eens de taak op zich name, om te onderzoeken, welk gebruik successivelijk is gemaakt van de Oranje- en de driekleurige vlag, sedert het laatst van den XVIde Eeuw.